03-11-2020

संस्कृतसामान्यम्। उपशास्त्री II

अनिवार्य प्रथमपत्रम्।

स्त्री प्रत्यय:

1. प्रश्न → मृद्वी में स्त्री प्रत्यय का नाम बताएँ। तथा सूत्र का नाम लिखें।

उत्तर → मृद्वी, ईकारान्त पद है, जो मृदु से बना है। मृदु, उकारान्त, गुणवाचक प्रातिपादिक है। यहाँ स्त्रीत्व की विवक्षा में विकल्प से ङीष् प्रत्यय होकर मृद्वी पद बना है। विकल्पाभाव में मृदु: बनेगा।

सूत्र है → "वोतो गुणवचनात्।"

उदान्त गुणवाचिनो वा ङीष् स्यात्।

मृदु + ङीष् (ई) = मृद्वी।

2. प्रश्न → "षिद्गौरादिभ्यश्च" सूत्र-व्याख्या करें।

उत्तर → षिद्भ्यो गौरादिभ्यश्च ङीष् स्यात्।

षित् प्रातिपदिक एवं गौरादि गण में पठित शब्दों के साथ ङीष् प्रत्यय हो। यथा →

√नृत् + ष्वुन् > वु > अक् = नर्तक्

नर्तक् + ङीष् > ई = नर्तकी।

गर्ग + यञ् = गार्ग्य

गार्ग्य + ष्फ = गार्ग्यायण् (फ > आयन्)

गार्ग्यायण् + ङीष् (ई) = गार्ग्यायणी

03-11-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (स० प्राचार्य:)

रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ।

03-11-2020

साहित्यम् । शास्त्री

छन्दविचार: ।

उन्नमति नमति वर्षति,
गर्जति मेघ: करोति तिमिरौघम् ।
प्रथमश्रीरिव पुरुष:,
करोति रूपाण्यनेकानि ॥

श्री शूद्रक / मृच्छकटिकम् → 5-26

प्रस्तुतोऽयं श्लोक: श्रीशूद्रकविरचितस्य मृच्छकटिकात् ग्रन्थात् गृहीतोऽस्ति । अस्मिन् पद्ये मात्रिक छन्द: अस्ति । श्लोकस्य प्रथमचरणे द्वादश मात्रा:, द्वितीये चरणे अष्टादश मात्रा:, तृतीये द्वादश मात्रा: तथा चतुर्थे पञ्चदश मात्रा: सन्ति ।

यथा →

उ न्न म ति न म ति व र्ष ति,
S । । । । । । S । । → 12 मात्रा:
ग र्ज ति मे घ: क रो ति ति मि रौ घ म् ।
S । । S S । S । । । S । । → 18 मात्रा:
प्रथम श्रीरिव पु रु ष:
। । S S । । । । S → 12 मात्रा:
क रो ति रू पा ण्य ने का नि ॥
। S । S S । S S S → 15 मात्रा:

इदं लक्षणं आर्या छन्दस्य भेद: पथ्या आर्याया: अस्ति । तल्लक्षणमस्ति →

"यस्या: पादे प्रथमे द्वादश मात्रास्तथा तृतीयेऽपि ।
अष्टादश द्वितीये चतुर्थके पञ्चदश साऽऽर्या ॥"

03-11-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (स० प्राचार्य:
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ

03-11-2020

संस्कृतसामान्यम् । उपशास्त्री I

अनिवार्यप्रथमपत्रम् ।

संस्कृतानुवादः ।

√स्था, आधारित - संस्कृतवाक्यानि । (ठहरना)

लट्

सः अत्र तिष्ठति । तौ अत्र तिष्ठतः । ते अत्र तिष्ठन्ति ।
त्वम् अत्र तिष्ठसि । युवाम् अत्र तिष्ठथः । यूयम् अत्र तिष्ठथ ।
अहं तिष्ठामि । आवां तिष्ठावः । वयं तिष्ठामः ।

लोट्

सः तिष्ठतु । तौ तिष्ठताम् । ते तिष्ठन्तु ।
त्वं तिष्ठ । युवां तिष्ठतम् । यूयं तिष्ठत ।
अहं तिष्ठानि । आवां तिष्ठाव । वयं तिष्ठाम ।

विधिलिङ्

सः तिष्ठेत् । तौ तिष्ठेताम् । ते तिष्ठेयुः ।
त्वं तिष्ठेः । युवां तिष्ठेतम् । यूयं तिष्ठेत ।
अहं तिष्ठेयम् । आवां तिष्ठेव । वयं तिष्ठेम ।

लङ्

सः अतिष्ठत् । तौ अतिष्ठताम् । ते अतिष्ठन् ।
त्वम् अतिष्ठः । युवाम् अतिष्ठतम् । यूयम् अतिष्ठत ।
अहम् अतिष्ठम् । आवाम् अतिष्ठाव । वयम् अतिष्ठाम ।

लृट्

सः स्थास्यति । तौ स्थास्यतः । ते स्थास्यन्ति ।
रामः ,, । रामौ ,, । रामाः ,, ।
बालकः ,, । बालकौ ,, । बालकाः ,, ।
बालिका ,, । बालिके ,, । बालिकाः ,, ।
त्वं स्थास्यसि । युवां स्थास्यथः । यूयं स्थास्यथ ।
अहं स्थास्यामि । आवां स्थास्यावः । वयं स्थास्यामः ।

03-11-2020

डॉ० निर्मलकुमारझा, (सं० प्राचार्यः) ।
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।